

mellett lakik. Mesélte, hogy egyszer, sok évvel ezelőtt az akkori plébános, aki szigorú ember volt, azonkívül nem a faluban lakott, mert a plébánia a szomszéd községben lévén, onnét járt át, egyik átjövetele alkalmával kérdőre vonta: miért nem jár templomba? Szomszédom, saját elmondása szerint, azt felelte, hogy azért, mert neki az Isten a szomszédja, és úgy egyezett meg vele, hogy azt is elég hallania, ami áthallatszik.

A fentiek alapján annyit mondhatok magamról, hogy Isten szomszédjának szomszédja vagyok. Hozzám nem hallatszik át semmi; vagy pedig a fülem nem elég érzékeny hozzá. De ami a szememet illeti, úgy veszem észre, hogy a távolság nem végeláthatatlan.

MEZEI BALÁZS
filozófus

A keresztény pillanat

Hódító Mohamed, aki 1453. május 29-én többhetes ostrom után bevette Konstantinápolyt, a csatát követő öldöklés és fosztogatás elültével ünnepélyesen bevonult a kereszténység akkor leghatalmasabb székesegyházába, majd felhágva a ledöntött ikonosztáz mögötti oltárra, megtiporta a szétszórt áldozati kenyeret. Tettét nem csillapuló ujjongás fogadta katonasága körében, mely e pillanatban a kereszténység valós és jelképes megsemmisítését ünnepelte. A keresztény világ — amely már évszázadok óta kiszorult kialakulásának kezdeti területeiről — megdöbbenve figyelt fel e végső eseményre. Megrázkódtatása mégis másféle volt, mint ezer évvel korábban, amikor Róma esett áldozatul a gótok ostromának. Szent Jeromos ugyan az őszinte megrendülés hangján írt Róma elestéről, ám Ágoston az eseményben már a keresztény igazság kifejtésének lehetőségét pillantotta meg. Róma kifosztása mégsem érintette a birodalom egészét, hiszen annak politikai központja ekkorra már a Boszporusz partjára költözött. Konstantinápoly elfoglalása azonban az előzőhöz képest szinte felmérhetetlen, noha csak fokozatosan kifejlődő hatást váltott ki. Egyrészt a hódító oszmán birodalomnak szinte rögeszméjévé vált, hogy történelmi hivatása az egész Nyugat elfoglalása. Másrészt e gondolatot a nyugati politikai hatalmak még Lepanto után is valósnak vélték; szemükben a Város bukása nem egyszerűen a „kereszténység védőbástyájának” összeomlását jelentette, hanem — az ezeréves hagyományok erejéből fakadóan — magának a kereszténységnek az alapokig ható megrendülését is. Sokan érezték úgy, hogy a Város összeomlásával egy egész korszak ért véget, a kereszténység évezredének időszaka, ami után új világkorszak veszi kezdetét. E korszak azonban nem a Szentlélek korszaka lett volna, mint nem sokkal korábban szakadár vallási cso-

portok hirdették, hanem egy addig soha nem látott újdonságé. Az elkövetkező évszázadokban valóban efféle felfogás vezette azokat az erőket, melyek a földrajzi felfedezésekben, az európai politikában, a vallási reformok, a tudomány és technika terén néhány évszázad alatt gyökeresen átalakították a Nyugat arculatát.

Ebben a gyökeres átalakulásban mintha tovább élt volna az a tett, mely az új világekorszak fejleményeit kiváltotta; mintha a moszlim hódító oltártipró léptei ott visszhangoztak volna azon események sodrában, melyek az új Európát röpitették a modern jövő felé. Oly jövő volt ez, melyben hamarosan oltárokat romboltak le; képeket és szobrokat semmisítettek meg; kivételes freskókkal ékesített falakat meszeltek patyolatfehérre. Olyan jövő, melyben a katolikus és protestáns fejedelmek mihamar véres háborúk sorát vívták egymás ellen; s a több mint három évtizeden át tartó kegyetlen pusztítás következtében alapjaiban hasadt meg mindaz, ami a kereszténységet erkölcsben és szokásban mindaddig támasztotta. A megrendült alapok helyett újat keresők nemzedékei pedig fokozatosan kialakították az új orientáció körvonalait; egy olyan gondolkodását, melyben Isten fokozatosan elidegenedett az emberi világtól, matematikai eszmévé változott, melyet lehetséges kikutatni, feltárni, tartalmát írásba vagy jelképekbe foglalni; mi több, lehetséges megszerezni azt a hatalmat, melyet a kereszténység Istennek tulajdonított.

Az elmúlt évszázad eseményeiben talán a nyíltan vallásüldöző szovjet állam fellépésének és győztes háborúinak a hatása hasonlítható ahhoz, amit az iszlám hatalom győzelme jelentett Konstantinápoly felett. Ahogyan akkoriban, most is szinte beláthatatlan hatásösszefüggések lendültek mozgásba már a huszadik század elején, majd fokozott erővel a második világháború után. Noha e hatalom elveszítette a fél évszázados versenyt, melyet a Nyugattal folytatott a világhatalom birtoklásáért; mégsem hihető, hogy megjelenése és sajátos összeomlása ne vezetne ma még alig sejtethető történelmi változásokhoz. E változások, ennyi már ma is látható, nemhogy visszaterelték volna a nyugati emberiséget elődei vallásához, hanem még inkább eltávolítják tőle. S a világalomhoz jutott vélemény- és lelkiüetalakító rendszerek egyre erőteljesebben törekednek olyan világvkép elterjesztésére, melyben nemcsak az igaz vallásnak nem marad hely, hanem inkább valláspótló ideológiák sokasága gondoskodik az ember *sensus religiosus*-ának felületes kielégítéséről. Ez az ösztön akkor is kiköveteli a magáét, ha a valódi vallás gyógyírja valamilyen okból nem jut el hozzá; helyére emeli ekkor a politikai ideológiát, a kereskedelmi prosperitást, a szórakoztatóipart vagy a sportversenyek látványos gépezetét. Mindebben, kétségtelenül, utat keres; bár útkeresése alig különbözik a céltalan bolyongástól.

Sokan hajlanánk arra, hogy a modern európai történelmet olyan „új pogányságnak” minősítsük, ami gyökerében a kereszt-

ténység felszámolásának vágyából született és kifejlődése során e vágyat valósággá változtatta. Bizonyára hajlanánk arra is, hogy a kereszténységet minden további nélkül azonosítsuk azon formáival, melyek Nagy Konstantin császár vakmerő és mai ésszel csak nehezen felfogható tettének következtében alakultak ki, és amelyek a kereszténységet az üldözött szekta szerepéből a hellenikus birodalom kulturális, eszmei és politikai princípiumává emelték. E hajlandóság nem érthetetlen. A politikai eltökéltség, amivel a római bürokrácia nagyjából egy évszázad alatt végrehajtotta a hellenikus birodalom krisztianizálását, mai fogalmainkkal nehezen közelíthető meg. Ám a kereszténység kialakult intézményeinek, a zsinatokon kiforrott és szavakba öntött szellemi tartalmának nagyszerűsége mégis méltán kelti azt a benyomást, hogy ez az épület még akkor sem merőben empirikus alkotók munkája, ha minden történelmi korszak stílusa, kultúrája, eszményvilága rajta hagyta is a maga lenyomatát. Ez az épület talán a jeruzsálemi Szent Sír templomhoz hasonlítható, melyben korszakok, építészeti stílusok, egyéni törekvések és tehetségek, nyelvileg, fajlag és kulturálisan egymástól eltérő világok forrnak össze egyetlen, szinte áttekinthetetlen, labirintusszerű épületté. S noha a templom építészeti történetének minden fázisa jól dokumentált, az, akinek szerencséje van néhány percet magára maradni valamely elhagyatott szegletében, az emberi kéz érintésénél többet fog érezni; s különösen többet akkor, ha a templom bonyolult organikusságát összeveti a szomszédos Al-Aksza mecset geometrikusan rendezett, egyetlen belső légtérrel bíró, sugárzóan egynemű épületével.

E mértani térben — melynek szellemi tartalma oly közel áll ahhoz az istenfogalomhoz, melyet a modern gondolkodás matematizmusá alakított ki az újkor elején — hasztalan keressük azt, ami a kereszténység lényege. Hasztalan kutatjuk az organikus összhangzatot, ami a Szent Sír templom bonyolultságában kifejeződik; ami az elmúlt kétezer év viszontagságaiban, az újra meg újra bekövetkező hanyatlásban, szétesésben, majd újjáépülésben és továbbnövekedésben mutatkozik meg; s ami valamiképpen oly közel áll a jeruzsálemi dombok évszázados olajfáihoz, melyek fonadékosan vastagodó törzse, egyre zegzugosabb lombkoronája magában hordja az elmúlt idők valamennyi megpróbáltatását, s mindenekfelett azt az erőt, mely a fában a széttörés, a részleges kiszáradás, a köves talaj kíméletlensége ellenére is újra meg újra meghozza termését.

Hol keressük e termés forrását? Talán a névleg keresztény Sticho gesztusában, aki — utolsóként védve Rómát Alaric gótyjaival szemben — a mégis bekövetkező baljóslat hasztalan elhárításának kísérleteként tűzbe vettette az ősi Sibylla-könyveket? Vagy Justinianus rendeletében, aki vezető teológusok unszolására bezáratta az athéni Akadémiát, a platóni tanok egykori bölcsőjét, és elrendelte az ókori görög misztériumirodalom alapos megrostálását? Avagy

a feltüzelt tömegben, amely Alexandriában agyonkövezte Hypathea filozófusnőt? Aligha tagadható, hogy történetünkben mindez benne van; amiként az is, amiről ma már csak arcpirulással lehet megemlékezni, az újkor kezdetén vívott érdemtelen tudományos csatáktól kezdve a közelmúlt szinte túlzónak ható engedékenysé- géig olyan ügyekben, melyek egyébként tudományos vita tárgyát képezik. Ám ennek a történetnek van egy eredeti magva, mely feltárulhat, ha valaki megfelelő elmélyültséggel és komolysággal kérdez rá mivoltára. Nem arról az érdeklődésről szólok, amely egy történet empirikus vonásait akarja megállapítani; s arról sem, mely az események felületi láncolatát azonosítja a történet lényegével. A feladat ennél összetettebb: abban áll, hogy e történettel együttélve, nagyszerű és téves fejleményeit egyaránt sajátosként, bensőleg tapasztalva, a megértő kritika eszközeiről sem mondvá le keressük benne az arcot, mely mindennek fátyolán keresztül újra meg újra megmutatkozik.

Ez az arc megszólít; feltárul; megnyitja létezésének enigmáját. Magyarazatként rámutat az olajfára, az emlékezetet ébreszti: „Íme, kiment a magvető vetni”; „A mag kicsírázik és szárba szökken”; „Az ország hasonló egy mustármaghoz”; és „Amit vetsz, nem éled fel, csak ha már elrothadt”; végül pedig: „A kik újra születtetek nem romló, hanem romolhatatlan magból...”. Ez az olajfa egyszerre látható és láthatatlan; olyan, melynek kifejlett törzse és ágai vannak, melynek tövére időről időre fejszét illesztnek. S noha a történelem fejszéje — mint annyi példa mutatja — a legtöbbször kíméletlenül biztos, maga a fa mégis kipusztíthatatlan. Néha már-már úgy tűnhet, valóban vége: innen vagy onnan úgy látjuk, hogy gallyait lemetszették, ágait lefűrészelték, törzsét kidöntötték, gyökereit felszántották. Ám tél múltával a tavasz új hajtást hoz a kikutatathatlan hajszálgyökerekben, mely hamarosan szárba szökken, törzset növel.

Ez a történet abból él, amit fentebb keresztény pillanatnak neveztem. Valamennyi új hajtása, új gyümölcse, gyökerének minden milliméternyi terjeszkedése csak újabb sorozata a keresztény pillanatnak. Mégsem könnyű pontosan megmutatni, miben áll e pillanat. Talán abban, hogy nem kínálkozik gondolat zsákmányául; vagy abban, hogy ha már-már felfogni véljük, visszahull az értetlenségbe. Vagy abban és éppen abban az eseményben, melynek során a hódító csizmája az oltárra tapos, hogy egyszer s mindenkorra végezzen ellenfelével. De az „egyszer s mindenkorra” a győztesek történetének kulcsszava; a veszteséké ezzel szemben a pillanat: az, ami kihull az empirikus történelem rostáján és mégis biztosan felismerhető minden mozzanatában. Ez a pillanat magyszerű, folytonosan megvalósuló, de teljességében soha föl nem fogható újdonság: az, ami valóságunkat a maga teljes távlatában létrehozza. A magyszerű pillanat történeti sorsa paradox: miközben minden belőle támad, maga újra meg újra áldozatául esik az

empirikus történet eseményeinek. Eltiportatása tehát áldozat; s az a föld, amibe beleszorították, a sarjadás televénye. Hogyan is hajthatna ki, ha nem kerül a földre? Hogyan hozhatna termést, ha nem a rothadásból? „*Elvetik gyalázatban, feltámad dicsőségben.*”

Amikor – önmagát elveszni látja

NAGY GÁSPÁR
író, költő

Találkoztál Vele? Elkerülted? Szándékosan állt kikerülni? És mégis szembe jött? Nem voltak biztos szavaid a köszöntésre? Csak biccentettél? Magadban mormoltál valamit? De bensődben megszólalt egy különös sziréna. Kinyitottad a szemed. Sötét volt, mégis élesen láttál. Az idegen ház, hatalmas szobájában az elkövethető bűn most nem lett társad. Angyalaid hagytak talán egy röpke órát nyugodtan álmodni. Tökéletesen egyedül voltál. Szégyened és férfidühöd arra indított, hogy köszönetet mondj azoknak, akik nem zargattak. A veranda égve felejtett villanyánál két rövid üzenetet körmöltél. Nyitott ajtók és ablakok sora tudatta: ők ott békésen alszanak *a vesztőhelyen*. Ha reggel majd kikászálódnak egymás karjaiból, megtalálják (külön-külön) a személyre szóló mondatot. Csak téged nem, a váratlanul érkező, tapintatlan vendéget. Órádra néztél, amikor csöndben kiléptél a nyitott kapun. A ház előtt posztoló utcalámpa fényköre lett kétséges glóriád. Te üzettel ki a pokol Paradicsomkertjéből...

Elmúlt éjfél, de az új nap első órája még nem telt be. Csak néhány perc hiányzott a teljességhez. A földkerekség legárvább emberi pillanatait élted át ebben az ismeretlen városban, amint ösztönösen elindultál a távoli vasútállomás felé. Első vonatod, jó ha öt óra múlva indul, még ennyit kell itt időznöd. Mentél a település szabályosnak tűnő utcáin, csak úgy, felelőtlenül, sejtésed szerint. De inkább menekültél, lopakodtál magad előtt. Egyetlen kutyaugatás se verte föl a májusvégi éjszakát. Csak lépteid kopogása és a jól hallható szívdobogásod jelezte, hogy élsz. Mintha ott jött volna mögötted az imént elhagyott kísértet-ház legbenső hangjaival: füledben a kreol nő lágy pihegése, és a szakálás férfi éles horkolása. De inkább a kertekből kihajló orgonák illata kísért utadon. S fölötted a büszke gesztenyesor fehér gyertyái világították meg a Monarchia-beli indóház sárga falát.

Hihetetlen gyorsan a vasúti sínek mellett voltál. Szemeddel már szinte érintetted az állomás szűrt, párálló fényeit. A bezárt váróteremben csak a sötét gomolygott, de kint a peronon pont annyi fényt hagytak, hogy akár nyugodtan olvashattál volna. Ül-